

Tożsamość dorastających a ich środowisko rodzinne

HANNA LIBERSKA

Instytut Psychologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań

STRESZCZENIE

W artykule przedstawione są wyniki badań, których zasadniczym celem było poznanie statusów tożsamości młodzieży i ich wybranych uwarunkowań rodzinnych. Szczególną uwagę zwrócono na znaczenie stosunków emocjonalnych między rodzicami i dorastającym potomstwem, wsparcia rodzicielskiego oraz systemu kar stosowanych przez rodziców wobec dzieci.

Badaniami objęto 80 dziewcząt i chłopców w wieku od 16 do 18 lat. Wszyscy badani byli uczniami liceum ogólnokształcącego i wywodzili się ze środowiska wielkomiejskiego.

W badaniach wykorzystano Skalę GIDS służącą do poznania statusów tożsamości dorastających, Test Stosunków Rodzinnych Anthony-Bene do zbadania stosunków emocjonalnych oraz kwestionariusz autorski do rozpoznania wsparcia rodzicielskiego.

Rezultaty badań ukazują interesujące związki między statusami tożsamości a wsparciem udzielanym dorastającym przez ich rodziców, charakterem stosunków dzieci z rodzicami oraz systemem kar.

WPROWADZENIE

Zasadniczym zadaniem rozwojowym młodego człowieka w okresie adolescencji jest uformowanie własnej tożsamości (Havinghurst, 1972). Uzyskanie poczucia swej odrębności, a zarazem ciągłości istnienia, pomimo zmian psychicznych i fizycznych i pomimo zmian w świecie zewnętrznym wymaga pogłębionego poznania

siebie i określenia sensu swojej egzystencji. Jest to proces trudny i długotrwały. Zdaniem Eriksona (1968), tożsamość powinna zostać uformowana właśnie w okresie adolescencji. Jednak w późniejszych okresach rozwojowych również jest możliwe rozwiązanie kryzysu tożsamości lub jej przebudowa (Rostowski, 1997). Zdaniem niektórych badaczy, aż do momentu uformowania tożsamości rozwój indywidualny jest utrudniony i niemożliwa jest integracja „ja” w czasie (integracja własnej przeszłości, teraźniejszości i przyszłości) (Tyszkowa, 1980). Dla rozwiązania kryzysu tożsamości przez jednostkę ważne jest nie tylko uzyskanie poczucia własnej identyczności i ciągłości, ale też dostrzeganie tej identyczności i ciągłości podmiotu przez innych ludzi oraz uzyskanie potwierdzenia własnej autopercepcji w toku interakcji społecznych (Obuchowska, 1996).

Problem i pytania badawcze

Doświadczenia wyniesione z kontaktów społecznych, w szczególności kontaktów z rodzicami, dziadkami oraz rówieśnikami, mają istotne znaczenie dla procesu budowania własnej tożsamości przez dorastających (Tyszkowa, 1990, Harwas-Napierała, 2001). Zgodnie ze wskazaniami specjalistów dla jego optymalnego przebiegu konieczne jest, aby rodzice nie tyle nadążali za rozwojem swego dziecka, co raczej mu towarzyszyli i stwarzali warunki mu sprzyjające (Harwas-Napierała, 2002). Takim podstawowym warunkiem jest zaspokajanie przez rodziców aktualnych potrzeb rozwojowych swego dziecka. W okresie adolescencji są nimi potrzeba autonomii i samospowiedzenia.

Zachowania rodzicielskie akceptujące dążenia dorastającego syna/córki do pogłębionej eksploracji siebie i świata oraz ich przyzwolenie na samodzielne dokonywanie wyborów i podejmowanie decyzji przez młodego człowieka wydają się sprzyjać wypracowaniu przez niego własnej tożsamości.

Wspierając aktywność dorastającego, ukierunkowaną na poszerzenie wiedzy o własnych zdolnościach, potrzebach, zainteresowaniach, i jego wysiłki mające na celu sprawdzenie siebie w różnych sytuacjach, w różnych rolach, jak też podtrzymując go w chwilach zwątpienia i ciesząc się wraz z nim z jego sukcesów wynikających z trafnych decyzji oraz pomagając mu poradzić sobie z odpowiedzialnością za własną osobę – rodzice wywierają istotny wpływ na rozwój psychiczny dorastających dzieci, a zarazem – dzięki niemu – sami się rozwijają. Jednak w literaturze przedmiotu – pomimo przesłanek teoretycznych – trudno jest znaleźć dane na temat roli wsparcia rodzicielskiego w uporaniu się przez dorastających z zadaniem zbudowania własnej tożsamości (por. Rostowska, 1991). W ośrodku poznańskim w latach 90. zainicjowano badania nad znaczeniem stosunków emocjonalnych między rodzicami a dorastającymi dla formowania tożsamości tych ostatnich (Danielewicz-Mucha, 1985). Ich wyniki pokazują zróżnicowaną rolę matek i ojców w rozwoju tożsamości dorastającego potomstwa (por. Shulman, Seiffge-Krenke, 1996). Podobnie trudno jest znaleźć dane na temat oddziaływania postaw rodzicielskich lub stylu wychowawczego rodziców, a w tym stosowanego przez nich systemu kar i nagród, na rozwój tożsamości w okresie adolescencji (por. Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 1994).

W celu pogłębienia wiedzy o uwarunkowaniach rodzinnych procesu budowania tożsamości przez młodzież przeprowadzono badania, w których skoncentrowano się na pełniejszym rozpoznaniu roli wsparcia rodzicielskiego, stosunków emocjonalnych łączących rodziców i dorastające dzieci oraz rodzaju i natężeniu kar stosowanych wobec młodych ludzi przez ich rodziców. Zgodnie z koncepcją Marcii (1987), tożsamość będzie tu ujmowana w kategorii sta-

tusów. Autor ten wyróżnił następujące statusy tożsamości: status tożsamości osiągniętej, moratoryjnej, nadanej i dyfuzyjnej.

Status tożsamości osiągniętej jest najbardziej zaawansowany rozwojowo i uznawany za gwaranta autonomiczności w wypracowywaniu przez jednostkę koncepcji własnej osoby i koncepcji dalszego życia. Jest on tworzony w wyniku eksploracji alternatyw i samodzielnego podjęcia zobowiązań związanych z wybranymi rolami społecznymi (Brzezińska, 2000). Natomiast status tożsamości moratoryjnej (inaczej odroczonej) formuje się u jednostki, która aktualnie eksploruje różne alternatywy, ale nie jest jeszcze przygotowana do podjęcia klarownych zobowiązań (Rostowski, 1997). Rozwojowo poprzedza on status tożsamości osiągniętej. Niektóre jednostki nie podejmują trudu samodzielnego budowania własnej tożsamości, lecz przejmują ją od innych osób, a przede wszystkim od osób znaczących. Jeśli tożsamość powstaje właśnie w ten ostatni sposób, to mówimy o statusie tożsamości nadanej (inaczej lustrzanej albo odbitej). W tym przypadku zobowiązania zostają podjęte pod wpływem nacisków otoczenia, bez wcześniejszej eksploracji alternatyw (Berzonsky i in., 1999). Identyfikacja z autorytetami powoduje, że u jednostki stosunkowo wcześniej krystalizuje się tożsamość obejmująca zobowiązania na przyszłość i określająca jej wybory życiowe. Niekiedy jest ona tylko ogniwem przejściowym do tożsamości osiągniętej. Natomiast w odniesieniu do jednostki, która nie zaangażowała się w poszukiwanie i sprawdzanie alternatyw, nie wypracowała samodzielnie zobowiązań ani nie przejęła ich od autorytetów, mówimy o statusie tożsamości dyfuzyjnej (inaczej rozproszonej lub pomieszanej). Nie postawiła ona jeszcze przed sobą pytania o to, kim jest, kim chce zostać, ani tym bardziej nie podjęła próby uzyskania na nie odpowiedzi.

Podsumowując, status tożsamości określa rozległość eksploracji przeprowadzonej przez jednostkę w celu wypracowania własnych zobowiązań oraz faktyczne zobowiązania odnoszące się do wyboru zawodu, światopoglądu, orientacji psychoseksualnej i innych, które mogą być kontynuowane w dorosłości (por. Bosma, 1985).

Powyższe rozważania na temat rozwoju tożsamości młodzieży i jej uwarunkowań rodzinnych doprowadziły do sformułowania następujących pytań badawczych:

1. Jakie statusy tożsamości są najczęstsze u dorastających dziewcząt i chłopców? Czy statusy tożsamości dziewcząt i chłopców różnią się?

2. Jakie są stosunki dorastających z rodzicami? Czy stosunki te są zróżnicowane zależnie od płci dorastającego dziecka i od płci rodzica?

3. Czy stosunki dorastających z rodzicami są różne w przypadku młodzieży o odmiennych statusach tożsamości?

4. Jakie wsparcie uzyskuje od rodziców młodzież o odmiennych statusach tożsamości?

5. Czy system kar rodzicielskich stosowanych wobec dorastających o odmiennych statusach tożsamości jest różny?

W świetle przeglądu literatury przedmiotu oczekuje się, że silna pozytywna więź emocjonalna łącząca dorastających z ich rodzicami i silne wsparcie udzielane dorastającym przez rodziców sprzyja wykrystalizowaniu się statusu tożsamości nadanej lub osiągniętej. Natomiast uwidocznianie się emocji negatywnych w stosunkach dorastających z ich rodzicami oraz słabe lub niepełne wsparcie rodzicielskie tworzy podstawy dla uformowania się statusu tożsamości moratoryjnej lub dyfuzyjnej.

Oczekuje się też wystąpienia pozytywnej zależności między brakiem kar fizycznych stosowanych wobec dorastających przez rodziców a budowaniem przez młodych ludzi statusu tożsamości nadanej.

METODA

Grupa badana

Badaniami objęto 80 młodych ludzi w wieku od 16,6 do 17,1 lat. W grupie badanej było 40 dziewcząt i 40 chłopców. Grupa wyłoniona została poprzez losowanie warstwowe. Wszystkie osoby badane były uczniami liceum (starego typu – klasa II i III). Badania przeprowadzono w latach 2001–2003 w Poznaniu.

Techniki badawcze

W badaniach do rozpoznania statusów tożsamości wykorzystano Groningeską Skalę Tożsamości GIDS autorstwa H.A. Bosmy (1985). Test Stosunków Rodzinnych Anthony-Bene posłużył do zebrania danych na temat stosunków emocjonalnych między dorastającymi a ich rodzicami. Natomiast do zbadania rodzaju i siły wsparcia rodzicielskiego oraz kar stosowanych wobec dorastających przez rodziców wykorzystano kwestionariusz skonstruowany przez autorkę na podstawie wcześniejszych badań pilotażowych.

Skala GIDS bazuje na koncepcji statusów tożsamości według Marcii. Jednak odmiennie od metody zaproponowanej przez Marcję, badanie za pomocą skali GIDS pozwala zgromadzić tak dane jakościowe, jak i ilościowe. Skala dostarcza danych na temat trzech zmiennych, które jej twórca uważa za istotne dla rozwoju tożsamości (H. Bosma, 1985). Są nimi: treść zobowiązań dorastającego, siła zobowiązań i natężenie eksploracji w wybranych obszarach aktywności. Zdaniem Bosmy, kluczowymi obszarami funkcjonowania młodych ludzi są: filozofia życia, relacje z rodzicami, relacje z przyjaciółmi, relacje intymne, autocharakterystyka oraz sposób spędzania czasu (w szkole i poza nią). Badanie skalą GIDS składa się z dwóch etapów.

Pierwszy etap obejmuje rozmowę z badanym nakierowaną na rozpoznanie jego zobowiązań w danym obszarze. Przykładowo: w rozmowie eksplorującej obszar filozofii życia prosimy badanego o udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania: Czy jesteś osobą wierzącą? Czy chodzisz do kościoła? Za jaką partią polityczną się opowiadasz? Co Twoim zdaniem jest ważne w życiu politycznym i społecznym?

Drugi etap obejmuje badanie za pomocą kwestionariusza składającego się z szeregu stwierdzeń odnoszących się do zobowiązań wskazanych przez badanego w pierwszym etapie. Teraz prosimy go o określenie siły tych zobowiązań i ocenę natężenia własnej eksploracji w poszczególnych obszarach. Badany może wybrać jedną z czterech możliwości (często; czasem tak, a czasem nie; nie wiem; nie).

Za każdą z nich otrzymuje określoną liczbę punktów (odpowiednio: 2, 1, 0, 0).

Zespół kompetentnych sędziów oceniał zgromadzony materiał ze względu na treść i siłę poszczególnych zobowiązań oraz natężenie eksploracji i zaklasyfikowanie do kategorii określających poszczególne statusy tożsamości. (W analizie wykorzystano wyłącznie wyniki osób badanych, w ocenie których sędziowie byli całkowicie zgodni).

Test Stosunków Rodziny Anthony-Bene jest techniką projekcyjną, która pozwala zebrać dane na temat uczuć odbieranych przez osobę badaną od innych członków rodziny, jak też uczuć przez nią im przekazywanych (Bene, Anthony, 1984).

Kwestionariusz skonstruowany do poznania rodzaju i natężenia wsparcia rodzicielskiego oraz systemu karania dorastających składał się z 20 pozycji. Osoba badana była poproszona o ocenę natężenia wsparcia intelektualnego, emocjonalnego i działaniowego, jakiego udzielają jej rodzice, na skali 5-punktowej.

<i>Bardzo często</i>	<i>Często</i>	<i>Rzadko</i>	<i>Bardzo rzadko</i>	<i>Nigdy</i>
5	4	3	2	1

Jeśli po zapoznaniu się z danym stwierdzeniem osoba deklarowała brak wsparcia, to przypisywała mu wartość 1. Jeśli stwierdzała, że rodzice bardzo często udzielają jej wsparcia określonego w danym itemie, to zakreślała wartość maksymalną, czyli 5. W każdym rodzaju wsparcia możliwe było zebranie od 4 do 20 punktów.

W kwestionariuszu zamieszczono też osiem stwierdzeń dotyczących rodzaju i natężenia kar stosowanych przez rodziców wobec dorastającego dziecka. Uwzględniono następujące rodzaje kar:

- reakcje słowne rodziców na przewinienie dorastającego, takie jak krzyk, wyzywanie, obelgi;
- zakazy i pozbawianie przyjemności, przywilejów, kieszonkowego;
- kary fizyczne o słabszym natężeniu, takie jak popychanie, targanie za uszy, szarpanie włosów, odzieży, lekkie uderzenie ręką;

– kary fizyczne o dużym natężeniu, takie jak bicie pasem, dyscypliną, kijem, uderzanie krzesłem, kopanie.

Jeśli badany stwierdzał, że rodzice nigdy nie stosują wobec niego kary scharakteryzowanej w danym stwierdzeniu, to zakreślał wartość 1. Jeśli stwierdzał, że rodzice bardzo często lub zawsze karzą go w sposób przedstawiony w kwestionariuszu, to zakreślał wartość 5. Łącznie każdemu rodzajowi kary można było przypisać wartość z przedziału $< 2; 10 >$.

WYNIKI

Statusy tożsamości badanych osób

Całość wyników pokazuje, że badana młodzież osiągnęła zróżnicowany rozwój tożsamości określony za pomocą statusów (wykres 1).

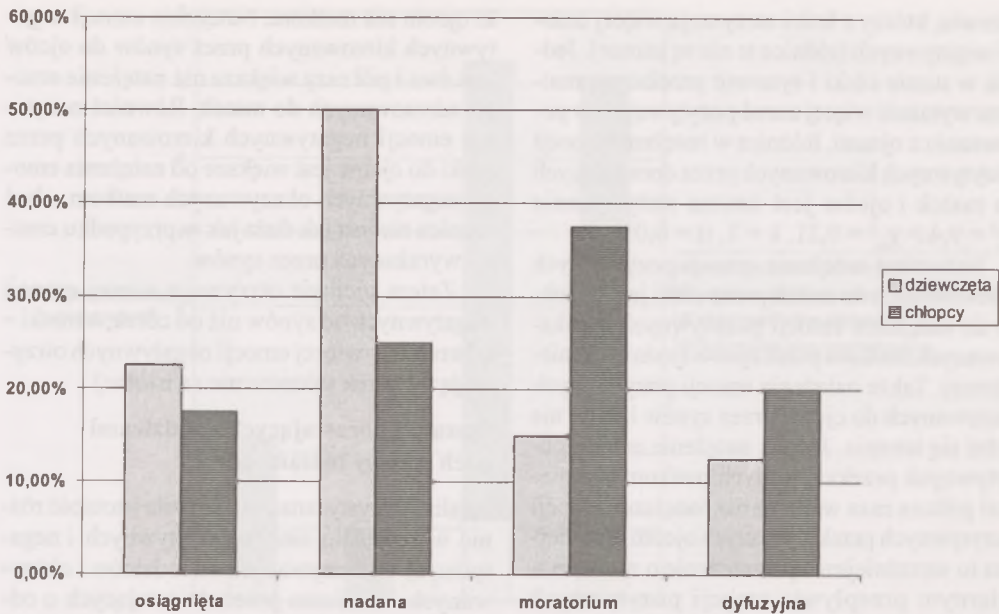
W badanej grupie najliczniejsza była podgrupa o statusie tożsamości nadanej (38%), następnie o statusie tożsamości moratoryjnej (26%) i osiągniętej (20%). Najmniej liczna była podgrupa o statusie tożsamości dyfuzyjnej (16%).

Wyniki pokazują też, że w badanej grupie wystąpiły istotne różnice w rozwoju tożsamości związane z płcią ($\chi^2 = 8,15 > \chi_{\alpha}^2 = 7,81$, $df = 3$, $\alpha = 0,05$). I tak, wśród badanych chłopców najliczniejsza była podgrupa, która osiągnęła status tożsamości moratoryjnej (37,5%), a następnie o statusie tożsamości nadanej (25%). Trzecie miejsce w hierarchii liczebności zajmowała podgrupa o statusie tożsamości dyfuzyjnej (20%) a czwarte – podgrupa o statusie tożsamości osiągniętej (17,5%).

Natomiast wśród dziewcząt najliczniejsza była podgrupa o statusie tożsamości nadanej (50%), a następnie – o statusie tożsamości osiągniętej (22,5%). Trzecie miejsce w hierarchii liczebności zajmowała podgrupa znajdująca się w moratorium (15%), a czwarte – podgrupa o statusie tożsamości dyfuzyjnej (12,5%).

Stosunki emocjonalne łączące dorastających z rodzicami

Wyniki uzyskane w teście Anthony-Bene pokazują, że stosunki emocjonalne łączące dorastających z ich rodzicami są zróżnicowane, ale ogólnie w badanej grupie przeważają pozytyw-

Wykres 1. Statusy tożsamości dziewcząt i chłopców w okresie adolescencji

ne stosunki emocjonalne. Rezultaty badań wskazują, że dorastający odbierają więcej uczuć pozytywnych (tak silnych, jak umiarkowanych) od matek niż od ojców, a więcej uczuć negatywnych odbierają od ojców niż od matek. Więcej uczuć pozytywnych (silnych i słabych) od ojców doznają dziewczęta niż chłopcy – natomiast od matek chłopcy. Z kolei więcej uczuć negatywnych od ojców odbierają synowie niż córki, a od matek córki w porównaniu z synami.

Różnice w natężeniu emocji pozytywnych i negatywnych odbieranych przez synów i córki od ojców oraz różnice w natężeniu emocji pozytywnych i negatywnych odbieranych przez synów i córki od matek są istotne statystycznie ($\chi^2 = 7,6 > \chi_{\alpha}^2 = 6,63$, $k = 1$, $\alpha = 0,01$). Natomiast brak jest istotnych różnic w natężeniu emocji pozytywnych i negatywnych odbieranych przez córki od matek i od ojców. Podobnie brak jest istotnych różnic w natężeniu emocji pozytywnych i negatywnych odbieranych przez synów od matek i od ojców. Rezultaty badań wskazują też, że więcej emocji negatywnych odbierają od matek i od ojców córki niż synowie, wbrew powszechnemu przekonaniu, że jest inaczej.

Natężenie emocji pozytywnych i negatywnych przekazywanych obojgu rodzicom (łącznie: matkom i ojcom) przez synów i córki jest istotnie różne ($\chi^2 = 7,6 > \chi_{\alpha}^2 = 6,63$, $k = 1$, $\alpha = 0,01$). Więcej emocji pozytywnych, jak i negatywnych, płynie do rodziców od synów. Oznacza to, że synowie przekazują swym rodzicom więcej emocji (tak dodatnich, jak ujemnych) niż córki, chociaż otrzymują od rodziców mniej emocji niż córki. Wynik ten wskazuje na brak równowagi w przepływie emocji między córkami i synami a rodzicami.

Nie ma istotnych różnic w natężeniu emocji pozytywnych i negatywnych okazywanych przez córki swym ojcom i matkom. Jednak więcej emocji pozytywnych kierują one do matek niż do ojców, a więcej emocji negatywnych przesyłają ojcom aniżeli matkom. Nie stwierdzono również istotnych różnic w natężeniu emocji pozytywnych i negatywnych okazywanych przez synów swym ojcom i matkom. Podobnie jak córki, także synowie więcej emocji pozytywnych kierują do matek niż do ojców, a więcej emocji negatywnych – do ojców.

Generalnie matki otrzymują tak od synów, jak i od córek więcej emocji pozytywnych niż

ojcowie, którzy z kolei otrzymują więcej emocji negatywnych (różnice te nie są istotne). Jednak w sumie córki i synowie przekazują matkom wyraźnie więcej uczuć pozytywnych w porównaniu z ojcami. Różnica w natężeniu emocji pozytywnych kierowanych przez dorastających do matek i ojców jest istotna statystycznie ($\chi^2 = 9,4 > \chi_{\alpha}^2 = 9,21$, $k = 1$, $\alpha = 0,01$).

Natomiast natężenie emocji pozytywnych adresowanych do matek przez córki jest podobne do natężenia emocji pozytywnych przekazywanych matkom przez synów (różnice są nieistotne). Także natężenie emocji pozytywnych kierowanych do ojców przez synów i córki nie różni się istotnie. Jednak natężenie emocji pozytywnych przekazywanych matkom jest niemal półtora raza większe niż natężenie emocji pozytywnych przekazywanych ojom. Potwierdza to wcześniejsze spostrzeżenie o nierównomiernym przepływie emocji pozytywnych w rodzinie. Wyraźnie więcej uczuć dodatnich otrzymują kobiety (matki i córki).

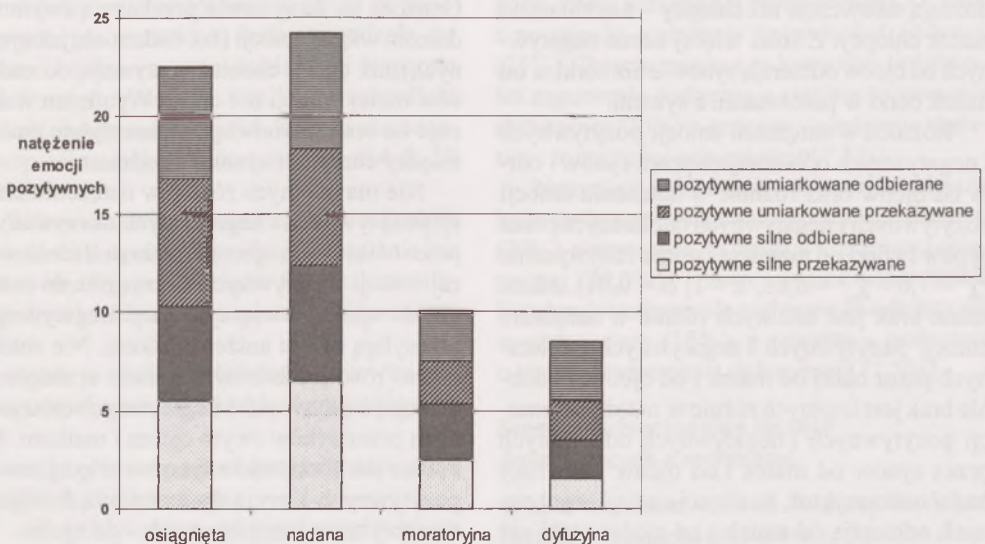
Także istotne są różnice w natężeniu emocji negatywnych przekazywanych przez dziewczęta i chłopców – ich matkom i ojom ($\chi^2 = 9,4 > \chi_{\alpha}^2 = 9,21$, $k = 1$, $\alpha = 0,01$). Znacząco więcej tych emocji przekazują synowie i cór-

ki ojcom niż matkom. Natężenie emocji negatywnych kierowanych przez synów do ojców jest dwa i pół razy większe niż natężenie emocji adresowanych do matek. Również natężenie emocji negatywnych kierowanych przez córki do ojców jest większe od natężenia emocji negatywnych okazywanych matkom, choć różnica nie jest tak duża jak w przypadku emocji wyrażanych przez synów.

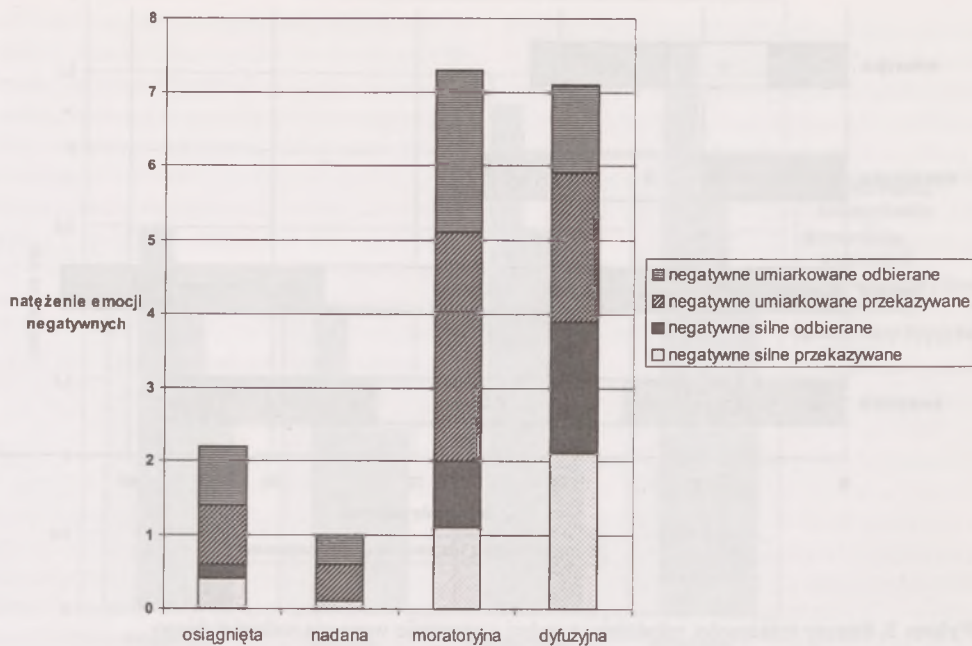
Zatem ojcowie otrzymują więcej emocji negatywnych od synów niż od córek, a matki – odwrotnie – więcej emocji negatywnych otrzymują od córek (różnice nie są istotne).

Stosunki dorastających z rodzicami a ich statusy tożsamości

Analiza statystyczna potwierdziła istotność różnic w natężeniu emocji pozytywnych i negatywnych otrzymywanych od rodziców i okazywanych rodzicom przez dorastających o odmiennych statusach tożsamości ($\chi^2 = 18,43 > \chi_{\alpha}^2 = 16,62$, $k = 7$, $\alpha = 0,02$). Wyniki pokazują, że pozytywne stosunki emocjonalne między dorastającymi a ich rodzicami współwystępują ze statusami tożsamości nadanej i osiągniętej (wykresy 2a i 2b). Natomiast negatywne stosunki emocjonalne między dorastającymi a ich

Wykres 2a. Stosunki tożsamości młodzieży a natężenie jej pozytywnych stosunków emocjonalnych z rodzicami

Wykres 2b. Statusy tożsamości młodzieży a natężenie jej negatywnych stosunków z rodzicami

rodzicami są charakterystyczne dla badanych o statusach moratoryjnym i dyfuzyjnym.

Porównanie średnich wyników podgrup młodzieży cechującej się odmiennymi statusami tożsamości pokazuje, że najbardziej natężone dodatnie więzi emocjonalne łączą rodziców z ich dorastającymi dziećmi o statusie tożsamości nadanej, następnie o statusie tożsamości osiągniętej, dalej – moratoryjnej, a najsłabsze – z potomstwem o statusie tożsamości dyfuzyjnej.

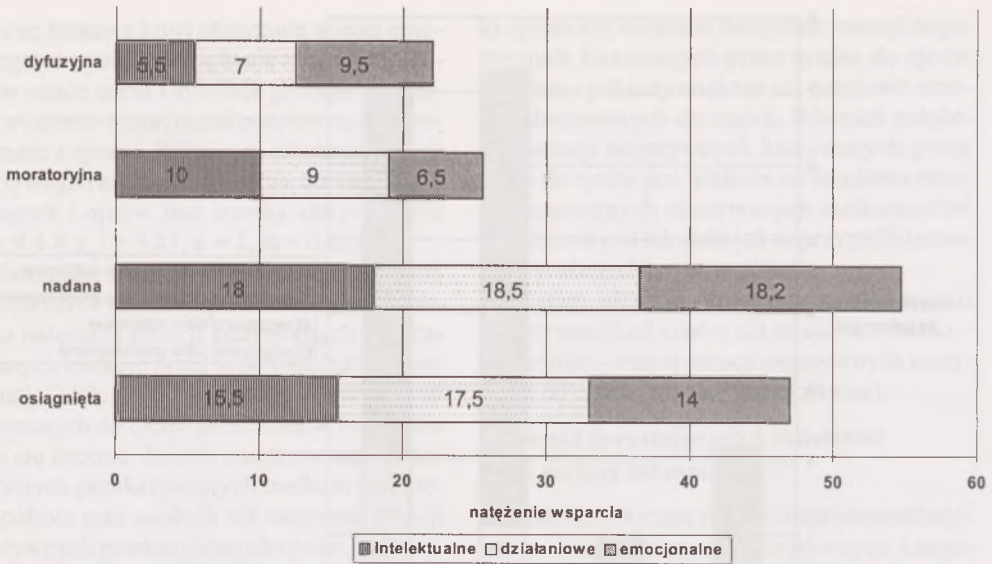
Wśród dorastających o statusie tożsamości osiągniętej i nabytej przewaga pozytywnych stosunków emocjonalnych z rodzicami nad negatywnymi jest większa niż w przypadku młodzieży o statusie tożsamości moratoryjnej lub dyfuzyjnej (wykresy 2a i 2b). Pogłębiona analiza wyników pokazała, że dorastający o statusie tożsamości dyfuzyjnej przede wszystkim od ojców otrzymują silne emocje negatywne i takie też emocje do nich kierują. Natomiast od matek otrzymują emocje pozytywne lub umiarkowanie negatywne i takie same emocje im okazują. Z kolei u dorastających o statusie tożsamości moratoryjnej w stosunkach z rodzicami (tak z matką, jak z ojcem) wśród emocji negatywnych przeważają umiarkowane. Najmniej

emocji negatywnych (silnych i umiarkowanych) cechuje stosunki rodziców z dorastającymi dziećmi o statusie tożsamości nadanej, a najwięcej – z dorastającymi o statusie tożsamości moratoryjnej.

Wsparcie ze strony rodziców a statusy tożsamości dorastających

Wyniki badań pokazują, że wsparcie intelektualne, emocjonalne i działaniaowe udzielane przez rodziców dorastającym dzieciom jest stosunkowo wyrównane, ale o przeciętnej sile (oscyluje wokół 12 pkt.). Jednak bliższe przyjrzenie się wynikom (wykres 3) pozwala dostrzec, iż jest ono odmienne w podgrupach młodzieży różniących się statusami tożsamości.

Najsilniej są wspierani przez rodziców dorastający o statusie tożsamości nadanej (średnia = 18,2 pkt.), a następnie osoby o statusie tożsamości osiągniętej (15,7 pkt.). Wyraźnie słabiej wspierani są dorastający o statusie tożsamości moratoryjnej (8,5 pkt.) i dyfuzyjnej (7,3 pkt.). Wynik uzyskany w dwóch ostatnich podgrupach wskazuje, że są oni rzadko wspierani przez rodziców.

Wykres 3. Statusy tożsamości młodzieży a rodzaj i natężenie wsparcia rodzicielskiego

Najsilniejszego wsparcia intelektualnego doznaje młodzież cechująca się tożsamością nadaną, a następnie młodzież o tożsamości osiągniętej. Słabsze wsparcie intelektualne uzyskuje młodzież o tożsamości moratoryjnej, a minimalne – młodzież o tożsamości dyfuzyjnej.

Podobnie przedstawia się wsparcie działaniowe, jakiego udzielają rodzice swym dorastającym dzieciom o różnych statusach tożsamości.

Także wsparcie emocjonalne ze strony rodziców jest największe w przypadku dorastających o statusie tożsamości nadanej i osiągniętej. Jednak ten rodzaj wsparcia jest najsłabiej odczuwany przez młodzież o tożsamości moratoryjnej.

Różnice w sile i rodzaju wsparcia rodzicielskiego uzyskiwanego przez dorastających o odmiennych statusach tożsamości są istotne statystycznie ($\chi^2 = 9,46 > \chi_{\alpha}^2 = 7,81$, $k = 3$, $\alpha = 0,05$).

Statusy tożsamości młodzieży a kary stosowane przez rodziców

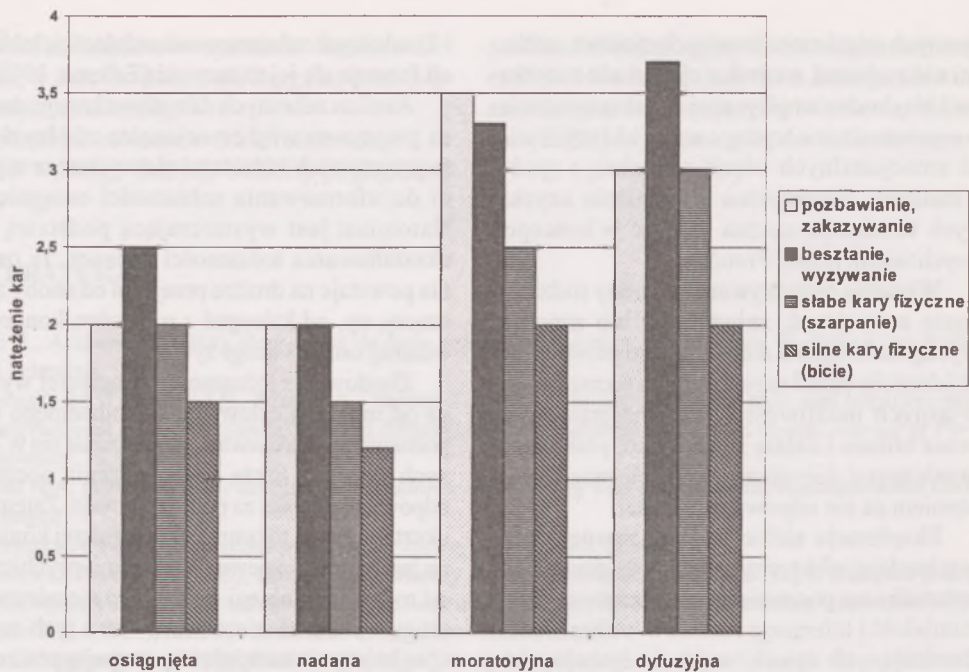
Wyniki badań pokazują, że wobec dorastających o odmiennych statusach tożsamości rodzice stosują różne kary (wykres 4).

Pozbawianie przyjemności, np. kieszonkowego, albo zakazywanie wykonania jakiejś czyn-

ności, np. spotkania z kolegą, oraz besztanie lub wyzywanie winowajcy przez ojca lub matkę są najczęstszymi sposobami karania młodzieży, niezależnie od statusu tożsamości. Jednak w odniesieniu do dorastających o statusie tożsamości osiągniętej i dyfuzyjnej przeważają kary słowne, tzn. besztanie, wyzywanie, obrażanie, a wobec młodzieży o statusie tożsamości nadanej lub moratoryjnej najczęściej rodzice stosują kary w formie zakazów i pozbawienia.

Rzadziej stosowane są słabe kary fizyczne, takie jak szarpanie za włosy czy uszy, potrząsanie, uderzenie ręką w plecy, w głowę, policzkowanie. Najrzadziej stosowane są silne kary fizyczne (bicie pasem, kijem, krzesłem, kopanie itp.).

Ogólnie kary o najsłabszym natężeniu stosowane są przez rodziców wobec młodzieży o statusie tożsamości nadanej, a następnie – wobec dorastających o statusie tożsamości osiągniętej. Kary o większym natężeniu spotykają młodzież o statusie tożsamości moratoryjnej. Kar o największym natężeniu (tzn. silnych kar fizycznych) najczęściej doświadczają młodzież o tożsamości dyfuzyjnej, a następnie – o statusie tożsamości moratoryjnej. Różnice w sposobach karania stosowanych przez rodziców wo-

Wykres 4. Statusy tożsamości młodzieży a natężenie i rodzaj kar stosowanych przez rodziców

bec dorastających dzieci o odmiennych statusach tożsamości są istotne statystycznie ($\chi^2 = 7,84 > \chi_{\alpha}^2 = 7,81$, $k = 3$, $\alpha = 0,05$).

DYSKUSJA

Rezultaty badań pokazały, że rozwój tożsamości osób 16–18-letnich nie przebiega w sposób wyrównany.

W rozwoju tym uwidoczniają się różnice pomiędzy dziewczętami a chłopcami. Bardziej zaawansowane w rozwoju tożsamości – określonej w kategorii statusu tożsamości – są dziewczęta niż chłopcy. Czy należy tłumaczyć te różnice wyłącznie wcześniejszym dojrzewaniem płciowym i psychicznym dziewcząt w porównaniu do przebiegu dojrzewania chłopców?

W badaniach skoncentrowano się na poszukiwaniu jeszcze innych – niż tempo dojrzewania – uwarunkowań uchwyconych różnic, a mianowicie związanych ze środowiskiem rodzinnym. Zwrócono uwagę na znaczenie stosunków emocjonalnych łączących rodziców i dorastających na wielkość i rodzaj wsparcia

ze strony rodziców, a także na system kar preferowany w domu rodzinnym młodego człowieka. Okazało się, że dorastający o odmiennych statusach tożsamości mają istotnie różne stosunki emocjonalne ze swymi rodzicami. Uzyskują też odmienne wsparcie ze strony rodziców. Ponadto rodzice stosują wobec nich kary nie tyle różne jakościowo, co o niejednakowym natężeniu, z różną częstością.

Generalnie młodzież objawia więcej uczuć pozytywnych wobec matek niż wobec ojców. Różnica w natężeniu tych uczuć kierowanych do matek i ojców jest większa u chłopców niż u dziewcząt. Uczucia negatywne częściej okazywane są ojcom niż matkom, co jest szczególnie widoczne w przypadku uczuć umiarkowanie negatywnych.

Rezultaty pozwalają stwierdzić, że gorsze stosunki emocjonalne łączą ojców z synami niż z córkami, w odróżnieniu od matek. Czy uzasadnieniem może być dominujący model rodziny, w którym ojciec funkcjonuje jako osoba autokratyczna, karząca, a matka jako osoba łagodząca napięcia między członkami rodziny? Jednak jak wyjaśnić mniejsze nasilenie nega-

tywnych więzi emocjonalnych synów z matkami niż z ojcami, a córek z ojcami niż z matkami? Na drodze empirycznej uzyskano częściowe potwierdzenie występowania bliższych więzi emocjonalnych córek z ojcami, a synów z matkami. Teoretyczne wyjaśnienie uzyskanych rezultatów można znaleźć w koncepcji psychoanalitycznej Freuda.

Wsparcie otrzymywane ze strony rodziców może zmniejszyć, zniwelować lub zapobiec wystąpieniu lęku u dorastającego przed samodzielnością: przed samodzielnym poznawaniem własnych możliwości i szans oferowanych przez bliższe i dalsze środowisko, przed autonomicznymi decyzjami i wreszcie przed ponoszeniem za nie odpowiedzialności.

Eksploracja siebie i świata zewnętrznego jest bardziej efektywna wtedy, gdy dorastająca jednostka ma poczucie bezpieczeństwa. Wyrozumiałość i tolerancja rodziców wobec błędów dorastających dzieci, wsparcie emocjonalne, intelektualne i działaniowe udzielane im w sytuacjach trudnych – zaistniałych np. na skutek nietrafnych decyzji podjętych przez młodego człowieka – podtrzymują wysiłki dorastających do zbudowania własnej tożsamości i ustalenia koncepcji drogi życiowej. Pomoc rodziców w rozwiązywaniu konkretnych problemów, z którymi borykają się dorastający: dziewczęta i chłopcy, pozwala zmniejszyć zagrożenia związane z poszukiwaniem nieracjonalnych sposobów redukcji stresu (narkotyki, alkohol, leki itp.), (Liberska, 1998). Pomoc ze strony matki i/lub ojca w gromadzeniu informacji, w dostarczaniu wzorów postępowania w różnych okolicznościach, w opanowywaniu nowych ról ułatwia dorastającym dzieciom poradzenie sobie z kluczowym zadaniem adolescencji. Otwartość i dwukierunkowość komunikacji między rodzicami a ich dorastającym potomstwem sprzyja transmisji doświadczenia w rodzinie (Rostowska, 1995). Szczere i częste dyskusje ułatwiają wzajemne zrozumienie i efektywny przekaz doświadczenia rodzicielskiego dorastającemu synowi i córce – a przez to wybór i podjęcie zobowiązań (Youniss, Smollar, 1985). I tak, na drodze integracji: 1) identyfikacji dorastającej jednostki z wybranymi osobami znaczącymi, przede wszystkim z rodzicami

i 2) własnych zainteresowań, zdolności, inklinacji formuje się jej tożsamość (Erikson, 1968).

Analiza zebranych danych wskazuje, że silna pozytywna więź emocjonalna między dorastającymi a ich rodzicami nie wystarcza w pełni do uformowania tożsamości osiągniętej. Natomiast jest wystarczającą podstawą dla ukształtowania tożsamości nadanej. Ta ostatnia powstaje na drodze przejścia od osoby znaczącej, np. od któregoś z rodziców, koncepcji własnej osoby i drogi życiowej.

Zbudowanie tożsamości osiągniętej wymaga od młodego człowieka samodzielnego rozpoznania zainteresowań, sprawdzenia się w różnych rolach, a także doświadczenia poczucia odpowiedzialności za podjęte decyzje. Zatem dla ukształtowania tożsamości osiągniętej konieczne jest uzyskanie pewnej autonomii psychicznej od rodziców. Zabiegi o zdobycie niezależności mogą wzbudzać niezadowolenie u tych rodziców, którzy nie nadążają za postępującymi zmianami rozwojowymi swych dzieci. Stąd większe natężenie emocji negatywnych ujawniające się w stosunkach między dorastającymi a ich rodzicami. Jednak – o ile nie osiąga ono wysokiego natężenia – może przynieść efekt pozytywny z rozwojowego punktu widzenia, albowiem może prowadzić do uformowania statusu tożsamości osiągniętej. Brak zgody rodziców na swobodne eksplorowanie siebie i świata utrudnia młodemu człowiekowi zdobycie pełnego rozeznania we własnej osobie, dokonanie wyborów i podjęcie zobowiązań. Jeśli towarzyszą mu nasilone emocje negatywne, to w konsekwencji budowana tożsamość może przyjąć status moratorium albo dyfuzyjnej. Ryzyko wyłonienia się tożsamości dyfuzyjnej wzrasta w miarę nasilania się kar fizycznych stosowanych wobec dorastającego dziecka przez jego rodziców i przewagi emocji negatywnych w stosunkach łączących młodego człowieka zarówno z ojcem, jak i z matką.

Tożsamość dyfuzyjna może pojawić się też wtedy, gdy młody człowiek w swym najbliższym środowisku nie znajduje osób, z którymi mógłby się identyfikować. Ten sam tor rozwoju tożsamości może zostać także uruchomiony na skutek zerwania bliskich więzi emocjonalnych między rodzicami a dzieckiem

w wyniku błędów w systemie wychowawczym, w którym dominują kary fizyczne (i to o dużym nasileniu).

Materiał zebrany w toku referowanych tu badań wymaga dalszej, bardziej pogłębionej

analizy. Jednak przyjęty kierunek poszukiwań czynników oddziałujących na budowanie tożsamości przez dorastających, które związane są z najbliższym jednostce środowiskiem rozwojowym – jest obiecujący.

LITERATURA

- Bene E., Anthony J. (1984), *Podręcznik do testu stosunków rodzinnych*. Warszawa: Wydawnictwa Radia i Telewizji.
- Berzonsky M.D., Nurmi J.E., Kinney A., Tammi K. (1999), Identity processing style and cognitive and attributional strategies: Similarities and differences across different context. *European Journal of Personality*, 13, 2, 105–121.
- Bosma H.A. (1985), *Identity development in adolescence: coping with commitments*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Brzezińska A. (2000), *Społeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Scholar.
- Danielewicz-Mucha D. (1985), Rozwój indywidualny dziecka a stosunki z rodzicami [w:] J. Trempała (red.), *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie*, 317–329. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Erikson E.H. (1968), *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Harwas-Napierała B. (2001), Modele ról płciowych i ich psychologiczne konsekwencje dla małżeństwa i rodziny [w:] H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość, konflikt*, 75–97. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Harwas-Napierała B. (2002), Wykorzystywanie wiedzy psychologicznej o rozwoju człowieka w odniesieniu do rodziny [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Wiedza z psychologii rozwoju człowieka w praktyce psychologicznej*, 69–112. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Havighurst R.J. (1972), *Developmental task and education*. New York: McKay.
- Liberska H. (1998), Wybrane aspekty psychologicznego funkcjonowania młodzieży wychowywanej w rodzinach pełnych i niepełnych. *Roczniki Socjologii Rodziny*, X, 231–247.
- Marcia, J.E. (1987), The identity status approach to the study of ego identity development [w:] T. Honess, K. Jardley (eds.), *Self and identity perspectives across the life*. London: Routledge & Kegan.
- Obuchowska I. (1996), *Drogi dorastania*. Warszawa: WSiP.
- Plopa M. (1995), Rola ojca w kształtowaniu osobowości córek i synów [w:] J. Trempała (red.), *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie*, 329–339. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Plopa M. (1991), Z badań nad rolą rodziców w procesie kształtowania osobowości dzieci [w:] Z. Tyszka (red.), *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*, 248–252. Poznań: Nakładem Centralnego Programu Badań Podstawowych CPBP.09.02.
- Pospiszyl K. (1976), *O miłości ojcowskiej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ.
- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z. (1994), *Psychologia nauczania i wychowania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rostowska T. (1991), Rozwojowe aspekty transmisji międzypokoleniowej w rodzinie [w:] Z. Tyszka (red.), *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*, 252–256. Poznań: Nakładem Centralnego Programu Badań Podstawowych CPBP.09.02.
- Rostowska T. (1995), *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rostowski J. (1997), Specyfika kształtowania się tożsamości w okresie młodości [w:] J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka (red.), *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*, 159–167. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rostowski J., Rostowska T. (1986), Kształtowanie się tożsamości osobowej studentów jako tło psychologicznych oddziaływań wychowawczych [w:] K. Jaskot (red.), *Cele i zadania wychowania w szkole wyższej*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.

- Shulman S., Seiffge-Krenke I. (1996), *Fathers and Adolescents. Developmental and Clinical perspectives.* London–New York: Routledge.
- Tyszkowa M. (1980), Percepcja sytuacji a zmiany rozwojowe w strukturze „ja” [w:] Z. Ratajczak (red.), *Psychologia w służbie człowieka*, 5–21. Warszawa: PWN.
- Tyszkowa M. (1990), Rodzina, doświadczenie i rozwój jednostki. Paradygmat teoretyczny badań [w:] M. Tyszkowa (red.), *Rodzina a rozwój jednostki*, 13–41. Poznań: Nakładem CPBP.09.02.
- Youniss J., Smollar J. (1985), *Adolescent Relation with Mothers, Fathers and Friends.* Chicago: The University of Chicago Press.